

Boekbesprekingen

Is Afghanistan klaar voor een vrouwelijke president?

Fawzia Koofi

Brieven aan mijn dochters.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2011; 300 blz.; € 19,95;

ISBN: 978-94-6003-329-2

Dapper is ze zeker. Inspirerend ook. Maar realistisch? Fawzia Koofi is in ieder geval vastbesloten Afghanistan eigenhandig om te toveren tot een trots, rechtvaardig en vreedzaam land. Ze voert onverstoort campagne voor vrouwenrechten en wil zich in 2014 kandidaat stellen voor het presidentschap. In *Brieven aan mijn dochters* beschrijft ze haar levensverhaal: hoe ze van ongeletterd dorpsmeisje uitgroeide tot trotse moeder en eerste vrouwelijke vicevoorzitter van het Afghaanse parlement.

Koofi werd geboren in de onherbergzame provincie Badakhshan, waar vrouwen traditioneel ondergeschikt zijn aan mannen en het leven bepaald wordt door een verlamrende armoede. Als meisje was ze weinig waard: 'Zelfs op de dag dat ik werd geboren had ik eigenlijk moeten sterven.' Politiek bewustzijn is Koofi echter van huis uit meegegeven: haar grootvader was dorpsvoofd, haar vader parlamentslid en haar broer commandant in het leger. Ze werd diep geraakt door de extreme armoede in Afghanistan, en na de dood van haar man – hij overleed na meermalen gevangen te zijn genomen door de Taliban – gaf ze gehoor aan haar politieke roeping.

De politica weet dat ze door haar werk groot gevaar loopt: 'De Taliban en alle anderen die me het zwijgen willen opleggen omdat ik me publiekelijk uitspreek tegen corruptie en falend leiderschap in mijn land, zullen niet rusten tot ik dood ben.' Haar angst is niet ongegrond. In juni van

dit jaar kwam Afghanistan nog als gevaarlijkste land voor vrouwen uit de bus.¹ Bovendien hebben vrouwelijke medestrijders, zoals Safia Ahmed-Jan, directeur van het Ministerie voor Vrouwenzaken in Kandahar, en regionaal parlementariër en vrouwenrechtenactiviste Sitara Achakzai, hun strijd in respectievelijk 2006 en 2009 met de dood moeten bekopen. In beide gevallen wordt aangenomen dat het aanslagen door de Taliban betrof.^{2,3}

Zich bewust van het risico dat ze met elk werkbezoek loopt, schreef Fawzia Koofi voor iedere reis een brief naar haar dochters van tien en twaalf jaar oud. Hierin geeft ze uiteenlopende beschouwingen over de Afghaanse maatschappij. Hier en daar helaas doorspekt met clichés, maar wel steeds verrassend genuanceerd. Over de boerka is Koofi bijvoorbeeld enerzijds van mening dat vrouwen zelf mogen bepalen wat ze dragen – het is een uiting van cultuur, niet per definitie een symbool van onderdrukking of religieus fundamentalisme. Anderzijds ervoer zij de boerka zelf als verstikkend, omdat deze verhullende kleding haar door de Taliban werd opgelegd: 'Ik voelde me opgesloten, minder dan een mens. Ik werd klein, onbetekenend en hulpeloos, alsof zoiets eenvoudigs als het aantrekken van een boerka alle deuren in mijn leven had dichtgegooid die ik juist met zo veel moeite had open gekregen.'

Ondanks haar vrijgevochtenheid laat Koofi een duidelijke liefde voor de Afghaanse tradities doorschemeren. De sharia noemt zij 'in theorie

en in haar zuiverste vorm een eerlijk systeem dat is gebaseerd op islamitische ethische waarden'. Alleen: 'het menselijk hart houdt zich niet aan ethische principes.' En over de islam schrijft zij aan haar dochters: 'Ik wil dat jullie beseffen dat de ware islam jullie als vrouw politieke en sociale rechten toekent. Het geloof biedt jullie waardigheid en de vrijheid om onderwijs te genieten, je dromen na te jagen en je eigen bestaan te leiden.'

Bovendien lijkt ze ondanks alles geen wrok te koesteren tegen de Taliban: 'Als je arm bent en in een arm dorp woont en de Taliban bieden je een salaris, wat doe je dan?' Op de vraag wie of wat de Taliban vandaag de dag precies zijn, gaat ze overigens niet in.

Tegen het einde van het boek betwist Koofi wat de lezer wellicht al honderden pagina's door het hoofd spookt: 'Ik wil niet politiek naïef klinken.' Later bekent ze zelfs: 'Ik geloof niet dat mijn land er klaar voor is een vrouw als president te accepteren.' Toch is ze op zijn zachtst gezegd bijzonder idealistisch wanneer ze beschrijft hoe in haar ogen de nabije toekomst van Afghanistan eruit ziet: 'De politie en het leger zouden alleen maar loyaal zijn aan hun uniform en het land dat ze vertegenwoordigen, niet aan een corrupte chef,' schrijft ze. 'Plaatselijke bestuurders zouden ijverig en eerlijk belasting innen en accijnzen heffen en die naar de schatkist brengen.' Met het oog op de *Corruption Perception Index* van *Transparency International*

is deze visie behoorlijk optimistisch: in de corruptielijst van 2010 stond Afghanistan samen met Myanmar op een gedeelde 176ste plaats, waarmee het alleen Somalië achter zich liet.⁴

Om de problemen op te lossen moet allereerst de staat sterker worden. Volgens Koofi is namelijk niet het sterker worden van de Taliban het voornaamste probleem, maar het zwakker worden van de overheid.⁵ Er moet een einde komen aan de wijd-verbrede acceptatie van nepotisme en corruptie. Lukt dat, dan heeft Koofi goede hoop voor de democratie in Afghanistan. "Tegenstanders van de VS zeggen vaak dat Amerika de democratie heeft opgelegd aan een onwillig Afghanistan en dat het zinloos is om een democratie te hebben in zo'n feo-

daal land. Maar Afghanistan kent al eeuwenlang democratische tradities, bijvoorbeeld het kiezen van *arbabs* (dorspleiders) en het houden van *loya jirgas* (dorpsraden). Het kiezen van een nationale regering is dan nog maar een kleine stap. Wie wil nou niet zijn eigen leider kiezen als het veilig genoeg is om dat te doen?"

Fawzia Koofi is klaar om de strijd voor rechtvaardigheid aan te gaan. Maar of Afghanistan ook klaar is voor Fawzia Koofi, dat zal tijdens de presidentsverkiezingen in 2014 nog maar moeten blijken.

Lindy Peijnenburg

Lindy Peijnenburg studeert Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief aan de Universiteit Utrecht. Zij is thans als stagiaire verbonden aan het *Clingendael Security & Conflict Programme* (CSCP).

Noten

- 1 'Danger Poll' van de Thomson-Reuters Stichting, zie: <http://www.trust.org/trustlaw/womens-rights/danger-poll/>.
- 2 C. Gall, 'Gunmen kill Afghan women's advocate', in: *New York Times*, 25 september 2006.
- 3 J. Boone, 'Taliban shoot dead Afghan politician who championed women's rights', in: *The Guardian*, 13 april 2009.
- 4 *Corruption Perception Index 2010* (www.transparency.org).
- 5 Annick Joosen, 'Vrouwen kunnen het verschil maken', in: *Metro België*, 30 maart 2011.

Vooruitgang, nog vele uitdagingen, maar waar is de politieke strategie voor Afghanistan?

Sherard Cowper-Coles

Cables from Kabul. The inside story of the West's Afghanistan campaign.

Londen: Harper Press, 2011; 312 blz.; £ 25,=;

ISBN: 978-0-00-743201-1

Cowper-Coles (CC) was in de periode 2007-2009 de Britse ambassadeur in Kaboel en vervolgens tot mei 2010 de Britse speciaal gezant voor Afghanistan en Pakistan. In mei dit jaar noemt hij in de Britse krant *The Guardian* de tactiek van generaal David Petraeus – dan nog commandant van de internationale troepenmacht ISAF – 'fundamenteel fout' en 'niet bevorderlijk voor een politiek proces'.¹ Zijn stelling is dat de internationale gemeenschap zichzelf (noodgedwongen) voor de gek houdt met de steeds terugkerende frase: 'progress is made, but challenges remain'. Cowper-Coles betoogt dat de internationale *counterinsurgency*-campagne in principe niet verkeerd is, maar gedoemd is te mislukken zolang

er geen gedegen politieke strategie aan ten grondslag ligt.

CC schetst allereerst een beeld van de 'moderne oorlog' van de 'Comprehensive Approach'. Op zijn Ambassade werken naast diplomaten ook douaniers, gevangenisexperts, officieren van justitie en ontwikkelingswerkers. Maar daar waar het verschil wordt gemaakt, namelijk in het veld, doet een legercommandant toch vooral wat hem geleerd is: een brigade leiden in een oorlog en niet het 'managen' van een stabilisatie- en wederopbouwprogramma. Bovendien, omdat zoveel instanties betrokken zijn, coördineert men in Kaboel en Londen tot men erbij neervalt ('too many players, too many differences in basic assumptions and in comparative knowledge and influ-

ence'). Treffend is CC's observatie dat de ministers in Londen denken een nationale Afghanistan-strategie te kunnen volgen en dat zij 'hun' brigades kunnen aansturen. De realiteit is dat de laatste hun orders vanuit ISAF krijgen en dat de beste plannen direct uiteenvallen zodra zij in aanraking komen met de Afghaanse realiteit.

Het opportunisme aan Amerikaanse en Afghaanse zijde wordt geïllustreerd aan de hand van de affaire-Ashdown. Op aandringen van de Verenigde Staten wordt de voormalige Bosnië-gezant Paddy Ashdown voorgedragen als nieuwe VN-vertegenwoordiger in Kaboel; zijn gesprek met president Karzai verloopt goed (in tegenstelling tot mediaberichten) en dan laten de Amerikanen uit het niets zijn kandidatuur vallen.

In die context spreekt CC van de 'onvoorwaardelijke liefde' tussen president Bush voor Karzai; die zouden elkaar nooit tot verantwoording roepen; een relatie die Obama met Karzai nooit wist te bewerkstelligen.² Ook gaat CC in op de affaire waarbij de plaatsvervangende Speciaal Vertegenwoordiger van de EU, de Ier Michael Semple, eind 2007 *persona non grata* wordt verklaard, omdat hij in de ogen van president Karzai te invloedrijk zou zijn geworden. Semple werkte namelijk aan lokale verzoeningspogingen met 'Taliban'.

CC beschrijft verscheidene ontmoetingen met president Karzai. Met een president die eist met alle egards behandeld te worden, slaagt geen van de ambassadeurs of bezoekende ministers erin moeilijke kwesties aan de kaak te stellen. Ook Karzais obsessie met Pakistan (de Pakistani zouden hem willen ondermijnen, waarom steunen zij anders de Taliban?), het complotdenken in het Presidentieel Paleis (als het Westen echt een probleem zou hebben met drugs, zou het vraagstuk wel opgelost zijn) en het ontbreken van een engagement met de buurlanden – India, Iran, China, Saoedi-Arabië, Turkije en Rusland – komen aan de orde. Over de invloedrijke rol van de Afghaanse krijgsheren stelt CC dat het Westen nooit de wil of middelen had hen aan te pakken.

Gaandeweg krijgt CC meer sympathie voor Karzai. Volgens hem heeft de president een zeer goed politiek inzicht en weet hij heel goed wat er leeft in zijn land. Vandaar Karzais uitgesproken kritiek op incidenten waarbij burgerslachtoffers vallen, op de verslechterende veiligheidssituatie (vooral in het Zuiden) en in 2009 zijn scepsis over de haalbaarheid van de verkiezingen (die uiteindelijk ook rampzalig zouden verlopen).

In de periode 2008-2010 sturen Bush en Obama het merendeel van de 'surge'-troepen naar de zuidelijke provincies Helmand en Kandahar – het hart van de Taliban en de narcotica-handel.³ CC komt een paar keer terug op dat besluit: heeft dit niet meer

geweld opgeroepen dan voorkomen? In een bespreking, begin 2010, erkent *Secretary of State* Clinton dat de drie essentiële elementen voor succes ontbreken: (1) de militaire en civiele middelen zijn onvoldoende of zijn niet lang genoeg beschikbaar; (2) de Afghanen hebben het vermogen noch de wil het uiteindelijk over te nemen; en (3) de veilige gebieden voor de opstandelingen in Pakistan blijven bestaan. CC suggereert een systeem van *Community Defense Volunteers* in het leven te roepen. Deze gewapende 'buurtwachten' zouden onder gezag van de districtsraad de veiligheid van de gemeenschap waarborgen, zoals de stammen dat voorheen eeuwenlang deden.

In januari 2009 wordt Richard Holbrooke aangesteld als Obama's gezant voor Afghanistan en Pakistan. CC wordt zijn Britse evenknie en hij heeft regelmatig contact met Holbrooke. In zijn beschrijving valt in het bijzonder op hoe alle Europese 'AfPak-gezanten' achter Holbrooke aanrennen, in de hoop een minuut van zijn aandacht te krijgen. Hoewel CC Holbrooke ervan probeert te overtuigen een politieke dialoog te initiëren met de strijdende partijen, lijkt Holbrooke niet echt te willen luisteren en vooral in te steken op landbouweconomische ontwikkeling. Uit Woodwards *Obama's Oorlogen* blijkt bovendien dat Holbrooke en het *State Department* nauwelijks een rol spelen in de besluitvorming omtrent Obama's Afghanistanbeleid.

CC besluit met drie lessen: (1) we doen niet wat we zeggen te doen (*counterinsurgency*); (2) er is geen goede balans tussen politieke richting en militair advies (oorlogen moeten niet aan generaals overgelaten worden); en (3) de competentiestrijd in de hoofdsteden (Washington en elders) wordt één-op-één gekopieerd in Kaboel; oftewel er wordt geen leiding gegeven aan de *Comprehensive Approach*.⁴ Voor iedereen die bij Afghanistan betrokken is (geweest), geeft CC een perspectief van ingewijden, met een vleugje Britse

arrogantie, van de wijze waarop het Afghanistanbeleid wordt uitgevoerd in Kaboel en in de Europese hoofdsteden. Voor buitenstaanders zal het boek vooral vragen oproepen: hoe kan het dat de internationale gemeenschap zo te werk gaat en in haar eigen valkuilen stapt? De NAVO, de Afghaanse regering en de internationale gemeenschap van diplomaten, ontwikkelingswerkers en technische adviseurs lijken gevangen in hun eigen systeem: dat van diplomatiek opportunisme, militair overoptimisme en een uitblijvende politieke strategie.

Ook een uitgesproken Britse ambassadeur heeft daar weinig aan kunnen doen. Met het recent op gang brengen van het Transitieproces – de overdracht van de veiligheidsverantwoordelijkheid van ISAF naar de Afghanen – bieden CC's memoires geen aanleiding tot veel optimisme. De historische vergelijkingen die hij maakt met Vietnam, de drie Anglo-Afghaanse oorlogen (1839-1842, 1878-1880 en 1919) en de Sovjetbezetting en -aftocht (1982-1989) zijn simpelweg al te toepasbaar.

Bart Hogeveen

Bart Hogeveen is werkzaam voor de EU-politiemissie in Kaboel. Voorheen werkte hij onder meer voor ISAF in Zuid-Afghanistan. Deze recensie is op persoonlijke titel geschreven.

Noten

1 'Afghanistan war tactics are profoundly wrong, says former ambassador', in: *The Guardian*, 25 mei 2011.

2 Ahmed Rashid, 'How Obama lost Karzai', in: *Foreign Policy*, maart-april 2011.

3 In het Zuiden had Nederland in de periode 2006-2010 de verantwoordelijkheid voor Uruzgan, zowel met een Battle Group als een (uiteindelijk) civiel-geleid Provinciaal Reconstructie Team (PRT).

4 Zie ook: George, Paradiso & Dobbins, 'Does the Afghan war need a CEO?', in: *Foreign Affairs*, 21 juni 2011.

Zes jaar gevangen in Colombiaanse jungle

Ingrid Betancourt

Zelfs aan de stilte komt een eind.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2011; 496 blz.; € 24,95;

ISBN: 978-94-600-3232-5

Op 23 februari 2002 vertrekt de Frans-Colombiaanse presidentskandidate Ingrid Betancourt in het kader van een campagne voor haar partij *Verde Oxígeno* naar het stadje San Vicente del Caguán, waar de Colombiaanse president Andrés Pastrana besprekingen voert met de *Fuerzas Armadas Revolucionarios de Colombia* (FARC). Onderweg wordt ze echter door deze marxistisch-leninistische guerrillabeweging ontvoerd, om vervolgens pas zes-en-een-half jaar later weer vrij te komen. Ingrid Betancourt (49), voormalig senator en anticorruptie-activiste, groeide door deze plotselinge ontvoering uit van een relatief onbekende politica tot een mondiaal icoon; ze verkreeg in Frankrijk welhaast de status van moderne heilige. Velen zullen zich vooral haar sensationele bevrijding door het Colombiaanse leger in juli 2008 nog goed herinneren. Onder welke omstandigheden ze echter is ontvoerd en wat ze in al die jaren gevangenschap, in handen van een van de oudste en sterkste rebelbewegingen ter wereld, heeft meegemaakt, is al die tijd relatief onbekend gebleven.

In *Zelfs aan de stilte komt een eind* zet Betancourt een zeer persoonlijk en vlot geschreven verhaal neer, waarmee ze deze psychologisch zware ervaring van haar af heeft kunnen schrijven en tevens een licht laat schijnen op de situatie van de honderden anonieme *secuestrados* (ontvoerden), in handen van subversieve groepen in Colombia.

Het leven als gevangene

Het verhaal begint spectaculair, met de beschrijving van één van haar ontsnappingspogingen uit een FARC-kamp, hetgeen jammerlijk mislukt omdat de fysieke inspanning en de ondoordringbaarheid van de jungle te grote hindernissen blijken. Als straf wordt ze afgeranseld en diep vernederd door haar bewakers en krijgt ze een ketting om haar nek. Hiermee wordt meteen een belangrijke toon gezet van het boek, waarin de uitzichtloosheid van haar bestaan als gijzelaar, haar soms onmenselijke behandeling en de onontkoombare klauwen van de 'groene hel' uitstekend worden neergezet. Tegelijkertijd geeft ze de lezer een bijzondere en zelfs positieve beschouwing van het leven, zodat dit gedwongen verblijf, dat verstoken blijft van enig comfort, bezit en zekerheid, toch enkele wijze lessen kan opleveren.

Men krijgt een zeer interessant kijkje in de keuken van de wereld van de FARC en vooral een blik op de wijze waarop de beweging in de jungle overleeft en intern functioneert. Zo komen rijke sfeertekeningen naar voren over het leven in de harde wereld van de *montes* (bergen/jungle), waar de *guerillero's* hun eigen universum gecreëerd hebben. De eindeloze groene massa zonder stilte, de stortregens en insecten vormen voor Betancourt, samen met ziekten, wekenlange marsen naar andere kampen en de vernederingen door haar bewakers, een reeks loodzware beproevingen. Daar bovenop komen dan nog een gebrek aan privacy, aan voldoende eten, medicijnen, afleiding en perspectief.

Relaties met medegevangenen

De hemel en de hel, dat zijn de anderen. Dit gaat ook op voor de relaties met haar medegevangenen, over wie Betancourt ook met veel detail een sociale analyse maakt. Vooral de relatie met haar campagne-medewerkster Clara Rojas, die samen met haar ontvoerd werd, is zeer gespannen en de verhouding wisselt van goed naar slecht. Rojas heeft na haar vrijlating ook een boekje over Betancourt opgedaan, waarin ze haar als kleinzielig en bazig neerzet. Deze spanningen golden echter ook in de relaties met andere groepen gevangenen waarmee Betancourt heeft vastgezet in een hok gedurende een groot deel van haar verblijf in de jungle. Het betreft hier andere Colombiaanse politici, maar ook een drietal Amerikanen, die met hun boek *Out of Captivity* (2009) een zeer negatief beeld van haar hebben gegeven. Hiermee werd de internationale bewondering voor iemand die een groot deel van haar tijd biddend en geketend aan een boom had doorgebracht, toch enigszins getemperd.

Pas later kwam Betancourt met *Zelfs aan de stilte komt een eind*, waarin ze haar kant van het verhaal vertelt en op haar beurt duidelijk maakte voor wie ze sympathie had en voor wie niet. Toch leest het boek niet als een poging om achteraf het welles-nietes-spelletje te winnen of om rekeningen te vereffenen. Hoewel ze zichzelf wel opvallend vaak neerzet als degene die de moederrol in de groep vervult en als iemand die zich verantwoordelijk en integer gedraagt, geeft ze ook blijk van erkenning van haar eigen

zwakheden en frustraties die door de honger en het gebrek aan ruimte worden gevoeld. 'Ik zag mezelf veranderen in iemand die ik niet mocht,' schrijft Betancourt, als ze merkt dat ze net zo fanatiek als haar lotgenoten probeert een wat grotere portie eten te krijgen van de bewakers.

Al met al blijft het een subjectief verhaal, maar het wordt wel duidelijk dat Betancourt een mentaal sterke en zeer principiële vrouw is, die niet buigt voor corruptie of intimidatie, wat zeker bewonderenswaardig is en vooral onder zulke omstandigheden. Tegelijkertijd krijgt ze ook veel steun van haar medegevangenen en proberen ze de dag door te komen door samen te kaarten, verhalen te vertellen of elkaar taallessen te geven. Zo werden er in elke dag structuur en een doel aangebracht om de bijna gekmakende verveling te verdrijven.

Persoonlijkheid en leermoment

Een van de meest interessante aspecten van het boek is de persoonlijke ontwikkeling die Betancourt doormaakt. Haar situatie wordt dusdanig slecht, dat ze het gevoel heeft levend begraven te zijn. Hierbij zijn de verloren tijd en de gedachten aan haar (tijdens haar gevangenschap overleden) vader, aan haar moeder en haar kinderen de grootste factoren van ellende. Toch leert ze met deze psychologisch zware situatie en de bijkomende mishandeling door de FARC om te gaan door zich meer te onthechten van haar emoties, terwijl ze aan de andere kant er ook voor kiest niet te haten en veel meer te relativiseren. 'Het voornaamste gevaar', zo schrijft ze, 'was niet te sterven maar één van hen te worden.' Geketend aan een boom beseft ze dat het enige wat ze niet van haar af kunnen nemen haar beslissing is over wie ze wil zijn en wat voor soort mens. Door de extreem zware ervaringen voelt ze zich ook volwassener worden en leert ze bijvoorbeeld dat haar gevoel

van rechtvaardigheid haar eigenlijk vaak in de weg staat.

Hoop op vrijheid

Tijdens Betancourts gevangenschap vroeg menigeen zich af of het de Colombiaanse regering wel goed uit zou komen haar te bevrijden; ze was immers een kritische oppositiekandidate en een lastpost voor het corrupte deel van de Colombiaanse politieke elite. Ook Betancourt zelf vroeg zich wel eens af of het de regering wellicht niet beter zou uitkomen als ze in gevangenschap, of tijdens een militaire reddingsactie, zou worden gedood. In de voor haar onbereikbare buitenwereld waren er in al die jaren van ellende, ziekte, eenzaamheid en mislukte ontsnappingspogingen intussen onderhandelingen aan de gang die haar uit de klauwen van de FARC moesten halen. Zo waren de regeringen van Álvaro Uribe, Nicolas Sarkozy en zelfs Hugo Chávez in gesprek met de topmannen van de FARC. Er bestond ook een sterke binnenlandse opinie die voor haar bevrijding pleitte; daarnaast heeft vooral Frankrijk nogal wat diplomatieke druk op Colombia uitgeoefend.

De FARC wist handig gebruik te maken van deze ontwikkelingen en Betancourt steeg als politieke troefkaart geleidelijk in waarde. Door herhaaldelijke, misleidende mededelingen van haar gijzelnemers en door berichten op de radio hield Betancourt hoop op een gevangenen-uitruil tussen de Colombiaanse autoriteiten en de FARC. Het alternatief, een militaire bevrijdingsoperatie door het leger, gold in het algemeen als minder aantrekkelijk, omdat dit bij eerdere operaties al tot de dood van andere gijzelaars had geleid. President Uribe wilde namelijk met zijn *Plan Patriota* militair harder tegen de guerrilla optreden, waarbij bombardementen van FARC-kampen geen uitzondering waren. Het geheel zorgt nog steeds voor een lastige discussie in Colombia.

Aan het einde van de rit was het een briljante militaire reddingsope-

ratie door het Colombiaanse leger, Operatie *Jaque* (Schaakmat), die haar en 14 andere gijzelaars op 2 juli 2008 de vrijheid teruggaf. Over deze operatie zelf doen trouwens allerlei geruchten de ronde; zij zou in scène zijn gezet en er zou losgeld aan de FARC zijn betaald. Ook kwam de toenmalige minister van Defensie Juan Manuel Santos (de huidige president) onder vuur te liggen, omdat het leger bij de operatie gebruik zou hebben gemaakt van het embleem van het Rode Kruis, wat onder internationaal humanitair recht verboden is. Hoe het ook zij, de FARC hebben met Betancourt hun belangrijkste politieke gijzelaar verloren en een gevoelige imago-deuk opgelopen.

Conclusie

Zelf had ik vóór het lezen van dit boek een gematigd positief beeld van Ingrid Betancourt. Ik had haar eerste boek, *Woede in het hart* (2002), waarin ze de corrupte en machtspolitieke zenuwen van Colombia blootlegt, ook gelezen en had bewondering gekregen voor haar onvermoeibare strijd tegen corruptie en foute politiek in Colombia. In Colombia zelf merkte ik echter dat men helemaal niet zo positief over haar was. Vele Colombianen nemen het haar kwalijk dat ze een negatief beeld van hun land naar buiten brengt, en toen ze in 2002 bij een wegversperring van de FARC ontkoerd werd, weet men dit aan haar eigen roekeloosheid.

In *Zelfs aan de stilte komt een eind* krijgen we haar kant van het verhaal voorgeschoteld, hetgeen – ook indien men een en ander met een korrel zout neemt – toch tot een hernieuwd positief beeld van haar leidt. In Colombia zijn de meningen vooralsnog verdeeld. Het feit dat ze vrijwel onmiddellijk na haar bevrijding naar Frankrijk is vertrokken en zich van haar echtgenoot liet scheiden, dat zij haar vergeven, maar dat ze korte tijd daarna bijna 7 miljoen dollar schadevergoeding eiste van de Colombiaanse regering voor geleden psychologische schade en inkomens-

derving is zowel de regering als een groot deel van haar landgenoten in het verkeerde keelgat geschoten.

Betancourt claimt echter dat de regering haar ten tijde van haar ontvoering niet adequaat had beschermd, door haar bodyguards op een kritiek moment weg te nemen. Hoewel ze haar claim inmiddels weer heeft ingetrokken, heeft ze wel haar punt gemaakt, waardoor ze toch trouw blijft aan haar imago als vechtlustige en eigenzinnige politica.

Ook al had *Zelfs aan de stilte komt een eind* misschien wat meer context kunnen bevatten over de Colombiaanse sociaal-politieke situatie, wat ook de beweegredenen van de FARC duidelijker zou hebben gemaakt, we krijgen zonder meer een instructief verslag voorgeschoteld. Het boek biedt echter vooral een aangrijpend inzicht in de realiteit van meer dan zes jaar gevangenschap in de jungle, waarin een indrukwekkende vrouw tegen een

aantal conclusies aanloopt betreffende de menselijke natuur en haar eigen leven en persoonlijkheid.

Frans Schram

Drs F. Schram is als fellow verbonden aan het *Clingendael Diplomatic Studies Programme* (CDSP).

Heersers over de Indische Oceaan

Robert D. Kaplan

Moesson. De Indische Oceaan en de toekomstige wereldmachten.

Houten/Antwerpen: Uitgeverij Unieboek/Het Spectrum, 2011; 400 blz.; € 24,99;

ISBN: 978-90-491-0463-4

[Oorspronkelijke titel: *Monsoon. The Indian Ocean and the future of American Power.*]

Europa en de Atlantische Oceaan vormden in de 20ste eeuw het epicentrum van de geopolitiek. Met het verschuiven van het economisch zwaartepunt naar het oosten zal de blik in de 21ste eeuw gericht zijn op de landen die gelegen zijn aan de Indische Oceaan. De Amerikaanse journalist Robert D. Kaplan beschrijft in zijn boek *Moesson* de geopolitieke kaart waar de aandacht in de 21ste eeuw naar uit zal gaan. Het is de kaart van de Indische Oceaan, die zich uitstrekt van de Hoorn van Afrika, via het Arabische schiereiland, de Iraanse hoogvlakte, het Indiase subcontinent tot aan Indonesië.

Kaplan, die onder meer werkt als correspondent voor *The Atlantic Monthly* en publiceert in *Foreign Affairs* en *The New York Times*, heeft een tomeloze energie en reist de hele wereld over voor zijn reportages en boeken. Zijn boeken zijn een mix van observaties en journalistiek, aangevuld met academische literatuur.

In de Oudheid en de Middeleeuwen nam de Indische

Oceaan al een centrale positie in, waar handelsstromen over land – de zijderoute – en over zee konden floreren zonder dat er één overheerser was. De Europeanen maakten dankbaar gebruik van deze bestaande handelsnetwerken. Eerst waren er de Portugezen onder leiding van Vasco da Gama, waarmee de opmars van het Westen begon. Daarna volgden de Hollanders, de Fransen, de Britten en de Verenigde Staten, die de handelsroutes beheersten en hun suprematie lieten gelden.

De moessonwinden, een klimatologisch verschijnsel, waren een belangrijke factor in deze levendige handel. Zeilschepen konden zich er relatief snel door verplaatsen. Zo geeft Kaplan, die de titel van zijn boek aan de moessonwinden ontleende, het voorbeeld van de Chinese admiraal en ontdekkingsreiziger Zheng He. Hij voer in dienst van de 15de-eeuwse Mingdynastie via de Chinese zee tot aan de Hoorn van Afrika.

De Verenigde Staten zijn volgens Kaplan dankzij twee 'smerige landoorlogen' aan het begin van

de 21ste eeuw uit het oog verloren hoe belangrijk de zee en de kust, en daarmee de marine, is. De Verenigde Staten zijn nog altijd de sterkste militaire macht, maar China en India timmeren hard aan de weg om de positie van hun handelsbelangen in de Indische Oceaan te verstevigen.

Verreweg de meeste handelsstromen lopen nog altijd over zee. De kans is groot dat, om een voorbeeld te noemen, uw mobiele telefoon in China in elkaar is gezet en met een containerschip naar een Europese haven is gebracht. De vaarroute loopt over de Indische Oceaan, die de drukst bevaren zeeroutes ter wereld huisvest. Aan de Oostzijde moeten de schepen door de smalle Straat van Malakka, die ligt ingeklemd tussen Sumatra en Maleisië. Het is de verbindingroute tussen de Zuid-Chinese zee en de Golf van Bengalen, waar de helft van de wereldhandelsvloot doorheen vaart. Aan de Westzijde is er de smalle passage *Bab al Mandeb*, die de Arabische zee verbindt met de Rode zee, die weer uitkomt op het Suezkanaal. *Bab*

al Mandeb ligt ingeklemd tussen Jemen en Djibouti.

Dan is er nog de Perzische Golf – een levensader voor de wereld-economie. In de landen die om de Golf liggen, bevindt zich een groot gedeelte van de bewezen olievoorraden in het Midden-Oosten. Veertig procent van de tankers die ruwe olie vervoeren, passeert de Straat van Hormuz. Een steeds groter gedeelte van deze tankers vaart richting de Straat van Malakka om hun vracht af te leveren aan China, Japan of Zuid-Korea.

In de 37 overwegend islamitische landen die om de Indische Oceaan liggen, woont grofweg eenderde van de totale wereldbevolking. Naast grote spelers als India en Indonesië – het land met de grootste moslimpopulatie ter wereld – wil ook China een partijtje meeblazen. Vooral India en China zijn bezig hun invloedssfeer uit te breiden. De Chinezen hanteren in hun jacht op grondstoffen de zogenaamde ‘strategie van de parelketting’: zij rijgen allerlei buitenlandse investeringen op strategische plaatsen aan hun ketting. Zo steekt het land geld in de aanleg van diepzeehavens ter uitbreiding van de handelsbelangen, om zo in de toekomst verzekerd te zijn van olie en andere grondstoffen.

Een voorbeeld hiervan is de aanleg van een diepzeehaven in

de Pakistaanse havenstad Gwadar, tegen de grens met Iran. Kaplan schetst een beeld van nu nog werkloze kranen en lege kades. Het is wat hij noemt een stad van de toekomst. In het verleden had je roemruchte steden als Thebe en Carthago. Nu heb je Singapore en Beijing. In de toekomst is er Gwadar. Olie, aangevoerd per schip, zal via pijpleidingen van Pakistan naar het westen van China gaan lopen.

Een van de grote uitdagingen waar de Amerikanen zich begin 21ste eeuw voor gesteld zien, is asymmetrische oorlogvoering. Er wordt strijd geleverd met actoren die geen staat vertegenwoordigen. Naast de strijd tegen terroristische groeperingen zoals al-Qaida, zijn er de piraten, die vanuit de mislukte staat Somalië (Puntland) opereren en in de internationale wateren schepen proberen te kapen. Dit is overigens niet alleen een probleem voor de Verenigde Staten, maar voor elk land dat deelneemt aan het internationale handelssysteem. Piraterij is van alle tijden en slechts door samenwerking tussen de belanghebbende partijen kan er effectief naar een oplossing worden gestreefd. Dat de Verenigde Staten hierin als machtigste natie de leiding nemen, is volgens Kaplan evident.

De positie van de twee ‘opkomende’ economische reuzen, China en India, is volgens Kaplan niet zo zeer een dreiging voor de Verenigde Staten. Elk land wil zijn economische belangen beschermen. Kaplan vergelijkt de positie van beide opkomende landen met die van Amerika eind 19de eeuw. Na de economische tentakels volgen de militaire tentakels. De Verenigde Staten moet zorgen voor een machtsevenwicht en zijn voorlopig de politiemans van de wereld.

Ook Kaplan heeft geen glazen bol. Toch laat hij aan de hand van onderliggende trends zien hoe de hazen zouden kunnen lopen in de 21ste eeuw. Het boek leert ons bijvoorbeeld dat de blik van beleidsmakers in Europa en Amerika veel meer gericht moet zijn op Pakistan dan op buurland Afghanistan. In dit opzicht is het een prikkelend boek. Minpunt is dat Kaplan niet op alle landen even diep in kan gaan. In het bijzonder over Indonesië en Birma zou ik graag meer hebben willen lezen.

Simon de Wilde

Simon de Wilde studeerde geschiedenis en internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht en is journalist.

De missie van de Verenigde Naties en hun vredesmissies

Francis Baert, Ann Pauwels & Stefaan Smis (red.)

Langs de Vuurlijn: De VN en gewapende conflicten.

Leuven/Den Haag: Acco, 2010; (Reeks Wereldvisie, nr. 7); 263 blz.; € 32,-; ISBN: 978-90-334-8203-8

Deze bundel over de VN is van wisselend niveau, zowel wat betreft inhoud als taal. Verder is het opvallend dat er verschillende annotatiesystemen door elkaar worden gebruikt en dat sommige auteurs uiterst karig zijn in de onderbouwing van hun

betoog, terwijl anderen juist uitbundig putten uit beschikbare bronnen. De sterke redactionele hand die het samenstellen van een bundel vereist, wordt vaak onderschat, en dat lijkt ook hier het geval. De lezers van dit boek worden zo nu en dan gecon-

fronteerd met een ietwat moeizame stijl, die deels te maken heeft met een te snelle redactie, maar ook is toe te schrijven aan het ‘Belgisch Nederlands’ van redactie en auteurs.

Al direct de eerste zin van de inleiding moet men twee keer herlezen om te begrijpen wat er staat: ‘De nieuwe wereldorde die met de VN vorm kreeg schoof “komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog”, zoals het VN-Handvest voorschrijft, als

de belangrijkste doelstelling van de organisatie naar voren.' In combinatie met andere niet gemakkelijk leesbare zinsconstructies op de eerste twee pagina's, zoals 'anomalieën met de westerse moderniteit', 'randfenomenen van de globale periferie' en 'staatsverval afgedaan als het verval van ganse systemen tot een anarchistisch pandemonium' niet bepaald een sterk begin. Ook elders in de bundel beïnvloedt de woordkeuze soms de helderheid in negatieve zin.

De bijdragen zijn wel eenduidig gestructureerd, waarbij de historische analyse van een conflict steeds wordt gevolgd door een tijdslijn van de belangrijkste gebeurtenissen, waarna de rol van de VN wordt beschreven en getracht wordt te verklaren *waarom* deze vredesorganisatie al dan niet een actieve of succesvolle rol in het conflictmanagement heeft gespeeld. Dat laatste is helaas niet altijd gelukt. Er is een aantal uitgesproken zwakke, descriptieve, opsommerige en weinig analytische artikelen, zoals die over Haïti, Guatemala en de Democratische Republiek Congo, waarbij de lezer zich in het laatste geval ook nog door teveel organisaties, afkortingen en rebellenroeperingen moet worstelen. Daartegenover staan ook uitstekende hoofdstukken, zoals die over Nigeria, Somalië, Soedan en Oost-Timor. De bijdragen over Kosovo, Georgië en het Israëlisch-Palestijns conflict zijn goed leesbaar, bieden weinig nieuwe gezichtspunten, maar tonen goed de onmacht van de VN als de belangen van grote mogendheden in het geding zijn.

De inleiding geeft een 'tour' door het internationale recht en langs de instrumenten waarover de VN beschikken om hun vredezaak uit te voeren. De redactie schetst bondig de pijlers waarop de VN berusten, te beginnen bij Hoofdstuk VI van het Handvest, waarbij de juridische en diplomatieke mogelijkheden tot preventie van conflicten nog eens worden geduid. Diplomatieke

en militaire dwangmaatregelen (Hoofdstuk VII Handvest) en het alternatief voor het gebruik van geweld in de vorm van de achtereenvolgende generaties vredesoperaties (ook wel Hoofdstuk zes-en-eenhalf genoemd) zijn de andere twee pilaren waarop de VN steunen. De opties waarover de vredesorganisatie beschikt, dienen als context voor het elftal conflicten en de betrokkenheid van de VN hierbij, die in het vervolg worden besproken.

Op basis van de beschikbare data blijkt dat gewapende conflicten het vaakst voorkomen in Azië, met Afrika als een goede tweede, terwijl het meest gemakkelijk een vredesmissie naar Europa, het Midden-Oosten en Latijns-Amerika wordt gestuurd. De terechte vraag die de redactie zich stelt, is waarom de VN ingrijpen in sommige conflicten en in andere niet. Om een antwoord op die moeilijke vraag te krijgen, is besloten conflicten uit alle continenten aan bod te laten komen én zijn ook conflicten besproken waarbij de VN *niet* hebben ingegrepen, in dit boek ook wel de 'vergeten' conflicten genoemd, zoals die in de Nigerdelta, Israël en Colombia.

Helaas is er geen ruimte alle elf conflicten in deze bespreking te analyseren, maar enkele zullen er worden uitgelicht; enerzijds ter illustratie van de veelzijdigheid aan aspecten en instrumenten die aan bod komen bij de ingewikkelde problematiek van een VN-interventie, anderzijds om te laten zien hoe moeilijk het is dat proces goed te analyseren. In Kosovo, het eerste conflict dat wordt besproken in *Langs de Vuurlijn*, komt bijvoorbeeld onvoldoende uit de verf waarom de NAVO wél ingreep en de VN niet ingrepen in 1999. Ook blijft onbesproken wat de VN vonden van de NAVO-interventie en de escalatie die dit op de grond in Kosovo veroorzaakte. Het vervolg, het VN-protectoraat en de rol van UNMIK, is tamelijk descriptief en beperkt zich tot een opsomming van taken en bevoegdheden. De conclusie dat de VN

alles bereikt hebben wat zij konden, komt dan ook tamelijk uit de lucht vallen. De meer actieve opstelling van de VN in de periode 2005-2008, toen er werd onderhandeld over een nieuwe status voor het gebied, wordt daarentegen wel goed beschreven.

Al met al is Kosovo volgens auteur De Vrieze een goed voorbeeld van hoe de betrokkenheid van de VN evolueerde, waarbij alle mogelijke instrumenten zijn ingezet in de afgelopen twintig jaar: van het faciliteren van informele politieke gesprekken, het stemmen over resoluties, het uitvaardigen van sancties en andere diplomatieke, economische en militaire drukmiddelen, het organiseren van bemiddelings- en onderhandelingsconferenties tot het gebruik van geweld en het inzetten van vredestroepen. Dat op belangrijke momenten, zoals bij de oorlog om Kosovo in 1999 en de onafhankelijkheid in 2008, de VN geen beslissende rol hebben kunnen spelen, blijft onderbelicht, maar die bevinding sluit goed aan bij de machtspolitieke verhoudingen waarbinnen de vredesorganisatie moet functioneren.

Het conflict in Georgië rondom Abchazië en Zuid-Ossetië is een goed voorbeeld van de machteloosheid van de VN (en de OVSE) als één van hun leden, in dit geval Rusland, een oplossing frustreert. De passiviteit van de internationale gemeenschap in de jaren negentig ten aanzien van de conflicten in de Russische achtertuin – Rusland kreeg in feite een soort *carte blanche* als vredeshandhaver – en de geopolitieke ambities van Rusland sinds het aantreden van Poetin hebben ertoe geleid dat de VN weinig tot niets hebben kunnen betekenen. Auteur Laenen stelt dat Rusland de sleutel tot een doorbraak in het conflict in handen had, maar zij maakt jammer genoeg niet duidelijk welke deuren met die sleutel dan geopend zouden moeten worden. De auteur besluit haar bijdrage met de opmerking dat Rusland graag verwijst naar internationaal recht en de sleutelrol van de VN in de internatio-

nale betrekkingen, maar niet aarzelt om de organisatie van binnenuit te hollen. Deze waarneming moge terecht zijn, maar niet mag worden vergeten dat vanuit Russisch perspectief het Westen, de Verenigde Staten en de NAVO, meer in het bijzonder, dit zelfde verwijt treft.

De bijdrage over Haïti van Delputte is interessant omdat de focus ook wat verschuift naar de organisatie zelf. Het hoofdstuk begint veelbelovend met een uitstekende achtergrondschets over waarom dit land zich heeft ontwikkeld tot een 'failed state' bij uitstek. Helaas vergaloppeert de auteur zich vervolgens aan de vele VN-missies die naar het gebied zijn gezonden om de veiligheid en de stabiliteit te herstellen. De lezer wordt getraakteerd op een eindeloze beschrijving van missies en mandaten, die allemaal op elkaar lijken. Het duurt veel te lang voordat er tot een analyse wordt gekomen waarom de internationale gemeenschap intervenueert (historisch schuldgevoel, humanitaire redenen, de invloed van de media en geopolitieke belangen) en waarom al deze missies steeds mislukken (te weinig troepen en te snelle terugtrekking; geen intern draagvlak; te weinig integratie tussen civiele en militaire elementen van de missies). Het blijft echter bij deze constatering, zonder dat het *waarom* achter deze tekortkomingen wordt belicht. De vraag of de organisatie in staat is haar tekortkomingen te overwinnen en ook duurzaam iets te betekenen in Haïti, blijft open.

Ook in Colombia ontbreekt het eigenlijk al sinds het ontstaan van een zelfstandige republiek in 1819 aan een stabiele staat, die veiligheid, eerlijke rechtspraak en een rechtvaardige verdeling van de sociaal-economische voorzieningen kan bieden. Vranckx beschrijft de treurige geschiedenis van vele burgeroorlogen tussen staat en niet-staatelijke actoren. Een grillig samenspel waarin regeringen, rechtse privé-milities en linkse guerrilla's elk hun rol speelden.

Op verzoek van de Colombiaanse regering bemiddelden de VN in de jaren negentig met de guerrilla's, maar de organisatie stelde zich terughoudend op ten aanzien van het verzoek om een vredesmissie. Het wordt niet precies duidelijk waarom dit zo was en waarom de VN-gezanten ter plaatse uiteindelijk ook weinig effectief en soms zelfs contraproductief opereerden. Enerzijds bleken de VN vooral kritisch jegens de regering en de milities (en minder ten aanzien van het FARC) en ondermijnde de organisatie het ontwapenings- en demobilisatieproces met de rechtse milities, anderzijds zag Vranckx ook onwil aan de kant van de guerrilla's en desorganisatie van de regering als factoren. Het ontbreken van onderling vertrouwen tussen regering en VN werd in Colombia gecompenseerd door de Organisatie voor Amerikaanse Staten (OAS) te vragen een grotere rol te spelen.

De conflicten in Afrika en Europa laten ook zien dat regionale organisaties steeds vaker taken van de VN overnemen. De voor- en nadelen van deze nieuwe beleidsrealiteit, evenals het uitbesteden van taken aan 'private military companies', worden in de conclusie besproken. Dankzij de diversiteit van de elf besproken cases en vooral door de uitstekende synthese van de redactie op het eind krijgt de lezer zicht op het grote aantal factoren dat medebepalend kan zijn voor het al dan niet optreden van de VN: de belangen van de permanente leden van de Veiligheidsraad; de territoriale integriteit van het land; de betrokkenheid van regionale organisaties; de goedkeuring van de betrokken staat; de juridische beperkingen voor de VN om tussenbeide te komen; en de houding van de VN tegenover rebellenbewegingen, revolutionaire groepen en schendingen van de mensenrechten zijn de zes meest genoemde.

Vooral militair-strategische afwezigingen (verwantschap met het land; conflict in een moeilijk toegankelijk gebied, de complexiteit van een con-

flict met veel verschillende actoren) spelen een rol bij besluitvorming al dan niet te intervenueert, waarbij de mate van succes een steeds belangrijker factor wordt. Hierbij ontstaat de paradox dat langdurige missies niet populair zijn en een *exit*-strategie steeds belangrijker wordt, terwijl voor het succes van een missie juist langdurige betrokkenheid noodzakelijk is. Een andere belangrijke reden voor vredesmissies en interventies is het belang dat door de internationale gemeenschap en haar burgers wordt gehecht aan humanitaire en democratische principes, goed bestuur en een vrije-markteconomie. Bij de missies in Kosovo, Haïti, Guatemala en Oost-Timor komt dat duidelijk naar voren als reden tot interventie.

Helaas, zo blijkt uit de gevalstudies, ontbreekt het de VN vaak aan een plan, lange-termijnvisie én ervaring om duurzame staatsopbouw goed te begeleiden. Soms werken democratiseringsidealen zelfs destabiliserend en vaak leidt de aanwezigheid van internationale organisaties ontwrichtend op de lokale economie. Humanitaire hulp en activiteiten vormen vaak een excuus voor het niet daadkrachtiger ingrijpen in een conflict. Tegelijkertijd kan worden vastgesteld dat het ideaal van 'menselijke veiligheid' en de noden van de zwakkeren centraal stellen aan belang heeft gewonnen als reden voor interventie. De invloed van de media (het CNN-effect) hierbij is eveneens een factor die vaak is aangedragen ('the media got us [the USA] into Somalia and then got us out'), maar dit beeld wordt door de redactie terecht genuanceerd: In Rwanda is niet tijdig opgetreden ondanks veel mediabelangstelling, terwijl de VN juist wel optraden in Soedan en Oost-Timor, hoewel voor deze conflicten weinig belangstelling bestond bij de pers.

Wat uiteindelijk beslissend is voor een VN-interventie, laat zich, ook na lezing van *Langs de vuurlijn*, niet zo eenvoudig beantwoorden. Hiervoor is een grondiger studie

nodig van wat zich afspeelt in de besluitvormingsgremia, zowel binnen de VN alsook in de hoofdsteden van de belangrijkste leden van de Veiligheidsraad.

Sipke de Hoop

Dr. Sipke de Hoop doceert Midden- en Oost-Europese geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen; ook is hij docent Conflict Studies & Post-Conflict Reconstruction

aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) te Breda.

Wie een club opricht, mag ook het licht uitdoen

Sarwar A. Kashmeri

NATO 2.0, Reboot or Delete?

Washington D.C.: Potomac Books, 2011; xxvi + 243 blz.; \$ 23,96; ISBN: 978-1-59797-664-0

Het komt wel vaker voor dat buitenstaanders meer enthousiasme voor de Europese Unie aan de dag leggen dan Europeanen zelf. De Amerikaan Sarwar Kashmeri, Senior Fellow bij de Atlantic Council, gaat zelfs zo ver 'the creation of the EU with its Common Security and Defense Policy' als belangrijkste recente geopolitieke ontwikkeling te kenschetsen. Dat zullen er niet veel hem nazeggen, zeker de laatste tijd niet. In zijn nieuwe boek over de NAVO steekt het CSDP in veel opzichten dan ook gunstig af tegen de alliantie, waarvan de breuklijnen steeds zichtbaarder worden, aldus Kashmeri.

In 2001 werd naar aanleiding van 9/11 artikel 5 weliswaar van kracht (de wederzijdse bijstandsclausule uit het NAVO-verdrag), maar toen klonk vanuit Washington een gedecideerd *thanks but no thanks*. De aanloop naar de interventie in Irak van twee jaar later toonde grote verschillen van inzicht over de rechtmatigheid van een dergelijke operatie en inmiddels is de blik van het bondgenootschap in Afghanistan, lange tijd NAVO's *key priority*, hoofdzakelijk gericht op de vertrekhal. Intussen heeft, volgens Kashmeri, de cyberaanval op Estland in 2007 aangetoond dat artikel 5 ook aan inflatie onderhevig is en gaat van deze verzekeringspolis nu zelfs een destabiliserende werking uit,

aangezien de Georgische president Saakasjvili zich alvast rijk gerekend zou hebben toen hij in augustus 2008 Rusland uitdaagde in Zuid-Ossetië.

Nee, dan het CSDP, dat vanaf 1999 (toen overigens als ESDP) maar liefst 27 missies heeft gelanceerd in Europa, Afrika, het Midden-Oosten en Centraal-Azië. Overwegend kleinere missies, maar volgens Kashmeri voorbeeldig uitgevoerd. Zo stelt de auteur de *force generation* ten behoeve van de maritieme anti-piraterij-operatie *Atalanta* ten voorbeeld aan die van ISAF in Afghanistan (om even later overigens toe te geven dat deze vergelijking verre van eerlijk is).

Maar Kashmeri is ervan overtuigd dat het CSDP, met zijn mix van militaire en civiele instrumenten, beter is uitgerust voor de crisisbeheersingsoperaties van de toekomst dan de NAVO, terwijl de Europese Unie het karakter van de hedendaagse dreigingen ook nog eens beter doorgrondt dan de Verenigde Staten. Als het stof rondom de implementatie van het Verdrag van Lissabon is neergedwarfeld, zo voorspelt hij, wordt de EU een 'powerhouse in global security and stability operations'.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn uiteindelijke aanbeveling luidt dat er een brug geslagen moet worden tussen de NAVO, die ondanks alle gebreken nog altijd over unieke

capaciteiten beschikt, en het CSDP. Aan dit proces verbindt Kashmeri de voorwaarde dat de EU binnen drie tot vijf jaar de verantwoordelijkheid neemt voor haar eigen veiligheid, die nu nog door de NAVO wordt gewaarborgd. Deze brug tussen beide instanties zal bovendien de Verenigde Staten en de EU dwingen gemeenschappelijke opvattingen over het gebruik van geweld overeen te komen. Om een en ander mogelijk te maken, moet grote druk worden uitgeoefend op Turkije en Griekenland inzake Cyprus, het dossier dat NAVO-EU-samenwerking tot dusver in hoge mate heeft gefrustreerd.

Waar al eerder kanttekeningen geplaatst konden worden, begint het betoog van Kashmeri wat mij betreft hier echt te kraken. In een interview in *NRC Handelsblad* van 14 juni jl. formuleert hij het als volgt: 'De Amerikaanse president en de Europese leiders zouden de NAVO moeten verbinden aan de defensietak van de Europese Unie [...] Dan kan Europa binnen drie jaar zorgen voor zijn eigen veiligheid en die in de regio.' Maar de Amerikanen voelen er toch juist steeds minder voor de Europese kastanjes uit het vuur te halen? En als zij de NAVO cadeau krijgen (hoe zou zo iets overigens in zijn werk gaan?), wat is dan precies de verdienste van de EU? Kashmeri

maakt het in zijn boek niet duidelijk. Bovendien, als de veiligheidsculturen van Amerika en Europa steeds meer uiteenlopen, zoals hij ook zelf waarneemt, zouden deze dan werkelijk weer komen samen te vallen door fusiebesprekingen? Dat lijkt me hoogst onwaarschijnlijk, evenals de verwachting dat de Oost-Europese NAVO-leden op korte termijn hun grensbewaking aan de EU (al dan niet 'versterkt' met de alliantie) zullen toevertrouwen.

Hier wreekt zich, denk ik, het rooskleurige beeld dat Kashmeri van het CSDP heeft geschilderd. Hij laat immers onvermeld dat op wezenlijke momenten het buitenlands beleid van de EU het nogal eens laat afweten – met of zonder een Hoge Vertegenwoordiger voor het buitenlands beleid, die tevens vice-president van de Commissie is. Zijn hoofdzakelijk voor een Amerikaans gehoor geschreven boek klinkt sympathiek, en het kan natuurlijk nooit kwaad voor Amerikanen een aantal zegeningen van de EU uit de

doeken te doen. Maar ik vrees dat Kashmeri's optimisme ten minste moet worden getemperd. Ik denk dat er uiteindelijk veel meer te zeggen is voor een *strategische relatie* VS-EU, zonder tussenkomst van de NAVO, maar met inbegrip van een bepaling inzake de mogelijkheid tot gezamenlijk veiligheidsoptreden: eerder *delete* dan *reboot* derhalve.

Het zal eerder zo zijn dat NAVO en EU nog geruime tijd naast elkaar blijven voortdobberen, waarbij er in theater het beste van gemaakt zal worden. Het feit dat de NAVO in haar jongste strategisch concept heeft afgesproken zelf een (bescheiden) civiele capaciteit op te tuigen, zegt genoeg over de stand van de NAVO-EU-samenwerking. Ik vermoed dat de Verenigde Staten uiteindelijk zodanig door niet-Europese dossiers zullen worden beziggehouden – een *global agenda* die door de EU *niet* zal worden overgenomen – dat het geleidelijk aan de NAVO zal wegstrepen. Zo is het nu eenmaal: wie een club opricht, mag er ook het licht uitdoen.

Het vervolg van de transatlantische veiligheidsrelatie zal zich dan, net als op andere beleidsterreinen, afspeelen in VS-EU-verband.

Ten slotte nog dit: *NATO 2.0* wegelt van de slordigheden, zowel ten aanzien van de NAVO als de EU. Zoek hier bijvoorbeeld de drie fouten: 'The CSDP, though codified in European Law under the Treaty of Maastricht, remained unused for a number of years. Nothing could really take the place of NATO as long as Europe was minutes away from being incinerated by the Soviet Union's missiles.' Ook een sympathiek, zij het niet altijd realistisch betoog verdient een strenge redacteur.

Hugo Klijn

Hugo Klijn is als Senior Research Fellow verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP).

Oost-Europees mozaïek

Nienke de Deugd, Sipke de Hoop & Stefan van der Poel (red.)

Perspectieven op Midden- en Oost-Europa: Een gedeelde ruimte waar het verleden maar geen geschiedenis wordt.

Assen: Van Gorcum, 2011; x + 304 blz.; € 44,95; ISBN: 978-90-232-4755-5

Vroeger had je aan de Universiteit van Amsterdam het Oost-Europa Instituut. Daar werd vanzelfsprekend Oost-Europa bestudeerd, dat wil zeggen de Sovjetunie plus het 'Oostblok': de 'satellietstaten' van de Sovjetunie in de oostelijke helft van Europa, samen met enkele andere communistische landen in die regio, zoals Joegoslavië en Albanië.

Toen kwam de val van de Muur. De communistische regimes in het Oostblok stortten ineen nadat sovjetleider Michail Gorbatsjov te kennen had gegeven dat zijn militairen ze niet

langer overeind zouden houden. In 1989 verdween het Oostblok, in 1991 gevolgd door de Sovjetunie zelf. Ook het Oost-Europa Instituut hield spoedig daarna op te bestaan; het ging op in de opleiding Europese Studies.

De vraag is gewettigd of de regio waar 'Oost-Europakunde' zich destijds mee bezighield, nog wel een samenhangend studie-object vormt. De gewezen Oostbloklanden gruwen in ieder geval van elke aanduiding met het woord 'oost' erin. Helemaal na hun aansluiting bij de Europese Unie spreken ze van een 'terugkeer

naar Europa'. Als er dan zo nodig een indeling moet worden gemaakt, dan horen ze liever bij 'Midden-Europa', een ouder begrip, dat na afloop van de Koude Oorlog uit de mottenballen gehaald is.

Niet het vroegere Oost-Europa Instituut, maar collega's van de dit jaar gepensioneerde hoogleraar Midden-Europese geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, Hans Renner, voelden het gemis van een 'goed Nederlandstalig en *up-to-date* studieboek over Midden- en Oost-Europa' (blz. viii). Van Oost-Europa

is in de terminologie eigenlijk alleen Rusland overgebleven, met Oekraïne, Wit-Rusland en Moldavië als grensgebied, en de rest Midden-Europa.

‘Een gedeelde ruimte waar het verleden maar geen geschiedenis wordt,’ zo luidt de enigszins verzuchende ondertitel van het uit bovengenoemd gevoel van gemis resulterende, hier besproken boek, misschien ook om de niet zo bijster boeiende hoofdtitel wat te compenseren. Veel bijdragen zijn dan ook historisch van aard, te beginnen met hoofdstukken over het Habsburgse, Ottomaanse en Russische rijk. Amper een eeuw geleden deelden genoemde rijken deze ruimte immers nog grotendeels. Het hoofdstuk over het Habsburgse rijk is mooi licht weemoedig van toon. ‘Ein großes Haus mit vielen Türen und vielen Zimmern für viele Arten von Menschen’, haalt Stefan van der Poel een graaf uit een nostalgisch verhaal van Joseph Roth aan over de Habsburgse monarchie, die daarna volgens Van der Poel door ‘externe krachten’ werd verwoest. Dat is misschien geen adequate karakterisering van de nationale beweging die Roth op het oog had; anderen zagen het rijk namelijk als ‘Völkerkerker’, voegt Van der Poel terecht toe (blz. 10). Roths geboorteplaats Brody (in het uiterste noordoosten van Galicië, in het huidige Oekraïne), die hij vergeefs op de kaart heeft gezocht, heb ik wel gevonden; maar dat de twintigste eeuw hier en in andere steden van de regio ‘onbarmhartig heeft huisgehouden’, met een radicale wijziging van de bevolkingssamenstelling tot gevolg, is maar al te waar (blz. 139).

Ook het hoofdstuk over het Russische rijk voldoet, al struikelde ik over het herhaalde gebruik van het begrip ‘horigheid’, waar ter aanduiding van de positie van de Russische boeren tot 1861 de term lijfeigenschap gangbaar is. In zijn behandeling van de internationale context is Sipke de Hoop weinig te spreken over de ‘imperialistische wedijver’ tussen de grote Europese mogendheden. Des te meer verbazing wekt dan ook zijn plotselinge begrip voor de *deal* die de

Sovjetunie in augustus 1939 (ten onrechte gedateerd op de 17de in plaats van de 23ste van die maand) met Hitler-Duitsland sloot, want – zegt hij – zo werd tijd gewonnen en ‘een buffer’ gecreëerd (blz. 95). Vooral dat laatste argument bevreemdt; door de vernietiging van Polen *verdween* juist een buffer. Zeggen dat de Sovjetunie in het door haar ‘bevrijde’ gebied van Europa na de Tweede Wereldoorlog oorspronkelijk alleen uit was op het creëren van een kring van ‘beviende’ landen (blz. 98), is een veel te milde voorstelling van zaken.

Het verleden is inderdaad zeer aanwezig in de behandelde regio. Oude tegenstellingen die lange tijd ‘onder de communistische deken’ hadden gelegen, werden er na 1989 plotseling weer zichtbaar (blz. 4). In het bijzonder in voormalig Joegoslavië, waar etnisch geweld tot bijna 200.000 doden leidde. Het waren overigens vaak politici die de tegenstellingen uit eigenbelang oprakelden. ‘De geschiedenis lijkt in vele gevallen eerder als slijtzwam te fungeren dan als bindende kracht. Met verschillende landen en volkeren een ruimte delen blijkt geen gemakkelijke opgave, zeker niet wanneer het verleden maar geen geschiedenis wenst te worden’, zo constateren de redacteurs (blz. 5).

Ondanks het eind van de communistische dictaturen en van de ‘orde van Jalta’ bevat het boek dan ook beslist niet louter een succesverhaal. Stefan van der Poel voorziet het begrip Midden-Europa van een heldere historische achtergrond. Niet voor alle landen uit de regio is de ‘terugkeer naar Europa’ gegarandeerd gebleken: ‘grensgebieden’ als Oekraïne, Wit-Rusland en Moldavië hoeven op afzienbare termijn niet op EU-lidmaatschap (tegenwoordig geldend als toegangsbiljet tot Europa) te rekenen, om van Rusland maar te zwijgen. Zo blijven er ‘breuklijnen’, om in termen van Samuel Huntingtons enkele malen passerende *Botsende Beschavingen* te spreken. Er zijn hoofdstukken over de Balkan; over de internationale positie van Midden-

Europa; over de economische transitie (met diep vallen en soms moeizaam opstaan) van een planeconomie naar een markteconomie.

Met enige spijt constateren sommige auteurs dat de intellectuelen in de regio zijn gemarginaliseerd. Vroeger wilden die desnoods hun leven offeren voor de Europese culturele waarden, terwijl het Westen daar nauwelijks nog betekenis aan hechtte. Sander Brouwer behandelt de ‘dichters’ in Midden- en Oost-Europa als een soort profeten, ‘hoeders van een bedreigde identiteit’ (blz. 256). Hij noemt Brodski, Milosz, Hašek, enz. Helaas moet ik dan meteen ook denken aan iemand als de Servische dichter Radovan Karadžić... Midden-Europa blijkt nu West-Europa achterna de weg van het consumptisme te zijn opgegaan. De ene Vaclav (Havel) heeft plaatsgemaakt voor de andere Vaclav (Klaus).

Al zijn niet alle stukken even sterk, en al zou een laatste stijlcheck hier en daar hebben geholpen, de besproken bundel valt zeker te gebruiken als studieboek – hoewel het betrekking heeft op een nog slechts los samenhangende regio, die echter wel een boeiend onderwerp blijft. Het valt te hopen dat bij een eventuele volgende druk een aantal onnauwkeurigheden wordt gecorrigeerd. Zo werd Oekraïne na de Poolse delingen aan het eind van de 18de eeuw niet een ‘integraal’ deel van het Russische rijk (blz. 61); elders (blz. 199) staat terecht dat een deel toeviel aan het Habsburgse rijk. De mensjewieken hoorden niet bij de Witten (blz. 174). De Baltische staten hebben nooit aan nazi-zijde tegen de Sovjetunie meegevochten (blz. 103). Noch was Nikita Chroesjtsjov ten tijde van de collectivisatie partijleider van Oekraïne (blz. 181).

Marc Jansen

Dr Marc Jansen was voorheen verbonden aan het Oost-Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam.